

פני השבת והשביעית

פן אחד מברכתה של השבת היא ברכת מאור הפנים. "ויברך אלוקים את יום השביעית - ברכו באור פניו של אדם, לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת" (ב"ר י"א ב'). והעיר על-כך ב"פחד-יצחק" (שבת ע"ג כ"ט): "לכאורה יש כאן מעוט הדמות בברכתה של שבת, כי הלוא הברכה כפי שהיא מפורשת בתורה נאמרה בכללות, "ומאור פניו של אדם, הרי הוא פרט, וא"כ נמצא כי חכמים צמצמו את כלליותה של הברכה להזעמה פרטית". [אכן עפ"י יש לעיין באוקימתות השונות במדרש שם, ואכ"מ] וע"פ מהלך הדברים שם ב"פחד-יצחק" כתב ליישב: "הפנים הם המקום היחיד בכל גופו של אדם אשר בו ניכרת היא במידה ידועה התבטלות חומריותו של הגוף לגבי אורה של הדעת, כי הלוא "חכמת אדם תאיר פניו" ונמצא דלפי ערך הוודבות כח הדעת והמעטות, בה במידה יגדל או יקטן זיו הפנים... גילוי הפנים של שבת הוא מאור הפנים של שבת".

הצד בלשוני המשותף לפנים ולפנימיות (ראה "לקוטי תורה" פ' שלה דף מ"א ע"ג) יסודו בהנחה שהפנים הוא המקום בגוף שהחיוץ והפנים נפגשים בו, האור והעור, השער לעולמו הפנימי של האדם קבוע הוא בפנים, ברכת מאור הפנים בשבת מעידה על היות השבת שער לעולם הפנימי.

והנה ביחס ליוסף מופיע מושג הפנים בפרשתנו ארבע פעמים: א) "לא תוסיפון לראות פני" (מ"ד כ"ט ב) "לראות פני האיש" (מ"ד כ"ט ג) "כי נבהלו מפניו" (מ"ה ג ד) "אחרי ראותי את פניו" (מ"ז ל). הסברה של הדגשה מרובעת זו קשור להבנת ספור עלילת יוסף כולה. זו יש לה רק הסבר פנימי, המאחד וחרוז את כל מרכיבי המאורעות. כך הוא, למשל, בשאלת הרמב"ן (בראשית מ"ב כ"א) מדוע לא ספרה התורה על בכיתו ותחנוניו של יוסף בעת השלכתו לבור, ואנו שומעים ע"כ רק כ"ב שנים לאחר מכאן בדברי היחודי של האחים. דעוהם הנחרצת של האחים היא שהצדק אתם, ונמצא שצעקויותיו ותחינתו של יוסף לא נכנסו באזניהם. הא למה הדבר דומה, לינוקא שצועק בעת קבלת חיסון, האם שכביכול מתאכזרת על ילדה, "אינה שומעת" את בכיתו, כי הרי זו תקנתו, אולם אם יתברר שהיתה טעות בהזרקת החיסון, ועל חנם הכאיבו לתינוק, מיד יהמו רחמי האם וקול צעקתו ובכיו יבוא באזניה. כל אותם כ"ב שנים שסברו האחים שנהגו כשורה, לא התיחסו לתגובתו של יוסף, אולם כשבצבצה ההכרה הפנימית בלבם, שאכן היה פגם בשקול דעתו, מיד עלה באזניהם קול תחנוניו של יוסף. חיצוניותו של יוסף, מסתל בשער, מתלה בעקבו, הוא שהיטיעם לחשוב שאין לו פנימיות, שכולו "חוץ". מסביב להכרת פנימיותו מתנהל המאבק, ומכאן ההדגשה על "פני האיש".

הוא מה שדרש אבא כהן ברדלא בבראשית-רבה (פ' צ"ג, י') "אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה, יוסף קטן של שבטים-היה, ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, חזא הוא דכתיב, "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבטלו מפניו", לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד, עאכ"ו". בדין האמת שלעתיד, יוצאת הפנימיות לאור, אורה של החמה מבהיק בלי נרתיקה, פנים בפנים עומד האדם ביום התוכחה.

בדרך זו הלך בעל "שם משמאל" (פ' ויגש תרע"ב): "כי נבהלו מפניו, ולא נאמר ממנו, נראה דמפניו דייקא... כשהתודע להם היו כל האורות שבפניו בוקעים עוד יותר... ובזה יש לפדש פני שבת נקבלה". וכן שם עמ' רפ"ט: "כאשר ראו תואר פניו, אז נתבנישו בעצמם... וכן לעתיד כתיב ונקטותם בפניכם... כאשר יביטו בפני עצמם, אז יראו ויבינו להתבייש ממעשיהם הקודמים... וכן בשבת ברכו במאור פנים, מהו עצמו יבין המבין שמעשיו בששת ימי המעשה אינם לפי מהותו".

בדרך זו הלך בעל "פרי-צדק" (בראשית עמ' 213) "כשבא העת להתודע להם, אז שוב לא הסתיר את מאור פניו מהם, ואז הכירוהו ונבהלו ממאור פניו שראו בו שהוא יוסף, וכן מה שכתוב להלן "וירא אליו", שבעת שבא אל אביו, נתגלה אליו הרהרות לו מאור פניו שלו, שנתקיים בקדושתו... וע"ז אמר אה"כ אמותה הפעם, אחר ראותי את פיך דייק, שהיך במאור פניו כי עודנו חי בצדק!".

מדברי זוהר חדש, פ' תולדות, עולה שבחינת מוסף של שבת מתיחסת ליוסף (והוא ב"אמרי שפ"ר" על סוד הר"א, בקדושת כתר, בהתחלפות האותיות מי' למ', מיוסף למוסף). ובהסברו של בעל שפ"א: "מוסף" הוא בחינת יוסף, שבשבת מתגלה הנהגה עליונה למעלה מהטבע... בשבת תפילת מוסף על נשמה יתרה, לכן נקרא מוסף, שהיא למעלה מעולת התמיד, בחינת יוסף למעלה מסדר הטבע" (בראשית עמ' 175, וראה לעיל פ' וישב). תוספתה של הנשמה היתרה היא המקור למאור הפנים בשבת (ע"פ "קדושת-השבת", פ"צ בראשית עמ' 25).

הגילוי המלא של הפנימיות הוא שזועזע את אבא כהן ברדלא - אוי לנו. בבת אחת נתברר להם לאחים מה נרמז וחזר ונרמז בדברי יוסף על ראית פניו, הבנת פנימיותו; ויש בכך תוכחה והוכחה על שעתיד להתרחש לעת גילוי הפנים החדשות בשבת העולמית. (מכאן נפתח פתח לאולם נוסף, בדבר שירת השבת שהיא מקור פני השבת החדשות. טוב להודות - להתודות. ההודאה, הודויו, הבושה, הנאים מעמידת פנים בפנים פול שכינת השבת, בושה זו יסודה במ"ת, "למען תהיה יראתו על פניכם - זו הבושה" (נדרים כ') הבושה מלבישה פנים חדשות לאדם.)

המושותף בין יעקב ליוסף אינו רק בזיו הפנים "שהיה זיו איקונין שלו דומה ל" (ב"ר פ"ד) אלא אף ביחס לשמירת שבת. "ויחן את פני העיר קבע תחומין מבעוד יום, חזא אמרה ששימר יעקב את השבת קודם שנתנה" (ב"ר ע"ט). "וטבח טבח והכן - אין "והכן" אלא ערב שבת שנאמר "והיה ביום הששי והלכנו, חזא אמרה, שימר יוסף את השבת קודם שנתת" (ב"ר צ"ב, ת"ש בראשית מ"ג אות מ"ה). הן תחימת התחום והן

ההכנות במטבת, עינים מבעוד יום, זוהי גדרה של שמירת לשבת. מתאמרה הן אצל יעקב והן אצל יוסף.

אמנם לעומת שויון זה מתיחסים יעקב ויוסף לשני קטבים, תאיציים שלמות אחת. שמירת שבת שנאמרה אצל יעקב עיניה ברגל. "אם תשיב משבת רגלך... והאכליך נחלת יעקב אביך", והוא יסוד התחום המונע את ההליכה. ואילו מאור הפנים בשבת מתייחס, כמוסבר, ליוסף, והוא הברכה ל"ראש יוסף". יעקב, איש העקב, ויוסף בעל התוספת הפנימית יוצרים יחדו את מלוא שעור הקומה של השבת, מעקב רגל ועד נור הקדקד.

מה שנתגלה לאחים שעה שנתודע להם אחיהם, הם פני יוסף השבתיים. כך עולה ממסורות חז"ל (ראה ב"ר צ"ב ד' והכן" ושם בפרוש מהר"י) שפגישתם השניה של האחים בע"ש היתה, באותו לילה לנו בבית יוסף, שנאמר "הבוקר אור והאשנים שולחו", יוסף ממתין להם (תנוחמא מק"י), וכסופה של ההתמודדות באותו יום שבת הוא מגלה את פניו, ואז "פנים חדשות באו לכאן", היא התוספת "היוספית", השולחת להבחינה למרחוק, עושה מהחול שבת ומעניקה לשבת את תוספת נשמתה היתרה, הקורנת ממאור הפנים.

ל"מערכה" זו של פני השבת כפי שהם משתקפים בפניה של הפרשה מצטרף מימד מיוחד של זמן ומקום. הזמן - ליל שבת שבתקופת טבת, המקום - בית מדרש ירושלמי. בביהמ"ד הירושלמי של שמעיה ואבטליון האירו, מבעד לארובה המושלגת, פני אדם. (יומא ל"ה ע"ב) הארת דמותו של הלל באה מפנימיותו. אישיותו קורנת מעצם שמו, מאור הילה, הוא האיכונין שהלל מצאצחו במדתו מדי יום ביומו (ויק"ד ל"ד, ביצה ס"ז ע"א וראה ויק"ד שם בהגהות הרה"ל אות ה', גוסת השאילתות). ומעניק לו את זיו השבתי והוא-הוא דיוקנו של אדם הראשון בעל האנפין חזרתו (ראה פ"ה צד"ק" בראשית עמ' 127 שהחיצונו של הלל לכבוד שבת היתה. וע"פ ב"לקוטי-תורת" שה"ש 96).

של יעקב מפניו של אדה"ר למדנו בגמרא (ב"מ פ"ד). על דימיון זיוו של יוסף לזה של יעקב דרשו במדרש (ב"ר פ"ד) ועל קרינת פניו דיוקן פניו של אדה"ר בשבת הראשונה שעברה עליו מתייחס לבחינת שבתה של השביעית. מתוך כתבו של בעל שפ"א (פ' בהר תרמ"ו וראה לעיל פ' בראשית ולהלן בפרק על סוכות) עולה שיש בשמיטה הארה מהודך הראשונה המתיחסת לגן-עדן. מאור פניו של אדם בהיותו בג"ע לן עמו בזמן שבת-בראשית, "משנה פניו ותשלחתו" (איוב ד' כ') ובב"ר (ר"א ב') ב"מוצאי-שבת ניטל מאדה"ר זיוו וטרדו מג"ע", "הרי שבשבת היה לו אור הפנים כמו בזמן שנברא" (פ"צ בראשית שבת).

שמחת הנון אשר בעדן מקדם, היא שמחת הפנים הפנימיות של שבת העולמית שקודם החטא, והיא מתנת השבת המסוגרת ומינה (פר"א פ"ט), ומשנתגלה סודה פנת אדה"ר בהימנונה של השבת "ואמר מזמורי שיר ליום השבת - פנים חדשות באו לכאן (תוס' כתובות ד' ע"ב).

לכל שבת ירושלמי, בזקופת טבת, בשנת השמיטה, כשמתעמקים בפרשת פני יוסף, אפשר לזכות ברסיס מזיזרה עילאה של אדה"ר המקרין מהגן הקדמוני.